

Сәуле Мәлікова, Солтүстік Қазақстан мемлекеттік архивінің директоры,
тарих ғылымдарының кандидаты.

Зарқын Тайшыбай, М.Қозыбаев атындағы СҚУ профессоры,
Қазақстан Жоғары мектебі Ұлттық ғылым академиясының академигі.

Өңір тарихы -архив деректерінде

Н.С. Кузнецов 1936-1937 жылдары Қазақстан КП (б) Қостанай аудандық және облыстық комитеттеріне басшы болды. Облыс басшысы қызметінде жүріп азаматтардың, соның ішінде коммунистердің жаппай қуғын-сүргінге ұшырауы жөнінде елдің басшыларына (И. Сталин мен Г. Маленковқа) ауызша және жазбаша арызданады. Заңсыз тұтқындалғандарды жергілікті Ішкі істер халық комиссариатының бөлімшесі қапастарынан босатуға тікелей атсалысады. Солтүстік Қазақстан облысынан бірінші шақырылған КСРО Жоғарғы Кеңесінің депутаты болып сайланады (1937 жылы). Алматыға қызмет бабымен барғанда Ішкі істер халық комиссариатының (НКВД) органдары тұтқындап, ұзақ уақыт бойы түрмеге қамалған. Кейін 1938 жылдың 2 шілдесінде Петропавл қалалық комитетінің шешімімен “халық жауы” ретінде партиядан шығарылған.

Партия басшыларына қарсы жаппай репрессияны айғақтайтын партиялық органдардың құжаттары, асығыс қабылданған шешімдер, тұтқынға алу, жұрт алдында кінәлау және басқа нышандағы білек күші мен рухани террорлар туралы нақты деректер партия органдарының құжаттарында сақталған.

1937 жылдың 1 мамыры мен 1938 жылдың 1 мамыры аралығында 629 адам партиядан шығарылып, 567 адамға “хапық жауы” деген айдар тағылған. Барлығы 7 мыңнан астам солтүстікқазақстандық саяси қуғын-сүргіннің құрбаны болды. Олардың қатарында: Г. Барлебен, А.Н. Сырғабеков, Сейфуллин, Ә. Әйтиев, М. Жұмабаев, Ф.Т.Рузаев, П. Лазутин, М.К. Аммосов және т.б. көптеген қызметкерлер болған. “Рассвет” колхозында Д. Левухин, А. Бурсов, С.Проскурин, “Қызыләскер” совхозының саяси бөлімінің бастығы Пуцин, колхоз күзетшісі Нетесов қамауға алынған. Петропавл депосының барлық басшылары, инженерлер - Павлов, Мужиков, Лившиц, Мецлер және басқалары тұтқындалған. Қатардағы, шала сауатты коммунистердің кейбіреулері күшті насихаттың алдауына еріп, жазықсыз жандардың қаны төгілуіне себепкер болған. Ауылдардағы партия жиналыстарында коммунистер егін жиналмай қалса, сүдігер жырту ұзаққа созылса, бұған “халықжаулары” кінәлі деп, оларды әшкерелеуге шақырды. Ендігі жерде шаруашылықтағы кемшіліктің қандайы болсын зиянкестік деп қаралды.

Насихат құралдарының барлығы да ішкі істер органдары халықтың зұлым жауларымен аяусыз күрес жүргізіп жатыр деп, қоғамдық пікір туғызуға бағыт ұстады. Облыстық “Ленин туы”, “Ленинское знамя” газеттері 1937-1938 жылдары “Фашистік жалдамалылардың жан түршіктірерлік қылмыстары”, “Петропавл депосындағы троцкизмнің тамырына балта шабылсын”, “Жау қолындағы мектеп”, “Отанға опасыздық жасағандарға өлім кесілсін” деген сияқты тағы басқа тақырыптармен мақалалар беріп тұрды. Газет беттері қалалар мен ауыл-селоларда партия органдарының ұйымдастыруымен көп адам қатысқан митингілер өткені туралы хабарларға толы болды. Пима басу зауыты ұжымының жиналысында қабылданған қарарда: “Фашистік жалдамалылардың өлтірілуін талап етеміз”, делінген. Ет комбинатында болған митингінің қарарында: “Ең жоғары жазалау шарасын талап етеміз”, - деп айтылған. Колхозшылар колхоз құрылысы жауларының атылуын талап еткен.

Адамдардың көңіліндегі күдікті сейілту және Ішкі істер ХКК-ның органдары тек қана “халық жауларын” жазалайды деп көрсету үшін, Мәскеудің өнегесімен Қазақстанда бүкіл республиканы шулатқан үш бірдей - Қарағанды, Үржар және Преснов ашық сот процестері ұйымдастырылды.

1937 жылы 22 мамырда Солтүстік Қазақстан облыстық ПХК-ның Солтүстік

Қазақстан басқармасы Преснов ауданының бір топ жауапты қызметкерлерінің үстінен: В.С.Конюхов-аудандық партия комитетінің бұрынғы бірінші хатшысы, Кәрім Қапаров - аудандық атқару комитетінің бұрынғы төрағасы, Нияз Оразбаев - аудандық оқу бөлімінің бұрынғы меңгерушісі, Қасен Фазылов - ауданның бұрынғы прокуроры, Әлімбек Майкетов — бұрынғы халық соты, Савелий Калугин - аудандық жер бөлімінің бұрынғы меңгерушісі, А.М.Гоменюк пен И.И. Гребешок бұрынғы колхоз төрағаларына қылмыстық іс қозғады. Алдын ала тергеу кезінде бұлардың барлығына да Кеңес үкіметін құлатуға, капитализмді қайта орнатуға, Қазақстанды Кеңес одағынан бөліп әкетуге бағытталған контрреволюциялық, ұлттық-фашистік жұмыс жүргізді деген айып тағылды. Жауап алу хаттамаларынан, сотталушылардың сот үстінде жасаған мәлімдемелерінен көрінетіндей, жендеттер ұрып-соғу, қорқытып-үркіту сияқты тәсілдердің барлығын да қолданып баққан. Алайда, тергелушілер көрген қорлықтарының барлығына да ерлікпен шыдап, өздеріне тағылған былғанышты айыптауларды мойындаудан бас тартқан. Әсіресе, ерекше рөл Қапаровқа дайындалып қойылды. Түрлі қинау барысында оған жолдастарына жала жабуды ескертті. Бірақ сот үстінде Қапаров не болса да жала жабудан бас тартқан. Сот жоспарланғаннан бұрын өтіп, облыстық соттың арнайы алқасының сессиясы 1937 жылы 3 қазанда үкім шығарды. В.С. Конюховқа, К. Қапаровқа, Н. Оразбаевқа, К. Фазыловқа ең жоғарғы жаза- ату жазасы берілсе, қалғандарын 8-10 жыл мерзімге түрмеге қамады.

КСРО Жоғарғы Сотының 1959 жылғы 23 қазанда өткен пленумы КСРО Бас прокурорының наразылығын қарай келе, В.С. Конюхов, К. Қапаров, Н. Оразбаев, К. Фазылов, Майкетов, Калугиннің, Гоменюктің, Гребешковтың ісі бойынша олардың әрекеттеріне қылмыс құрамының болмауы себепті Солтүстік Қазақстан облыстық сотының 1937 жылғы 3 қазанда шығарған үкімінің күшін жойды. Контрреволюциялық, ұлтшыл-фашистік ұйымдар облыстың және Қазақстанның бірде-бір ауданында болған емес, мұны 1957- 1990 жылдары қаралған қылмыстық істер дәлелдеп отыр. Өкінішке қарай, бұлардың барлығы да дерлік көзжұмғаннан кейін ақталды.

Қайран қалатын оқиға, мысалы, 1938 жылғы 1 маусымда басталған Солтүстік Қазақстан облыстық партия конференциясының облыс басындағы бір топ “халық жауларының” әшкереленуі- мен, Қазақстан К(б)П ОК “Облыстық партия комитеттің бірінші хатшылығына Королевтың ұсынылуын тежеп, ал обкомның бұрынғы үшінші хатшысы Патлицынның тұтқындалуына” байланысты конференция жұмысы тоқтатылған. Ал “қалалық партия комитетінің бірінші хатшысы Ф.П. Целыхтың “халық жауы” екендігі туралы факті болмағандықтан”, сонда да, оның мандатын тартып алып, өзін залдан шығарып жіберген. Сол үшін делегаттардың бәрі дауыс беріп, ұсынысты қабылдаған.

Обком аппаратында жұмыс іс-теген 11 адам “халық жауы” атанып, сотталған. Олардың ішінде ұйым мен сектордың 6 меңгерушісі (Галеев, Гуляев, Копылов, Қайсарбеков, Чимбулатов, Зенцов); үш нұсқаушы (Сағындықов, Ильин, Гуськов); обком хатшысының көмекшісі Вишенчук болған. Партиядан ұйымның үш меңгерушісі (Айтқожин, Качаганов, Осин) шеттетілген; бөлім меңгерушісі Грибовқа, бұрынғы хатшы Патылицынге саяси сенімсіздік білдірілді, нәтижесінде бюро мүшесі Целых жұмысынан босатылып, обком аппаратынан саяси сенімге лайықсыз үш адам (Трацевская, Николаева, Швем) іссапарға жіберілді. Облыстық “Ленин туы” газеті редакциясының 12 адамы, оның ішінде 4 редактор “халық жауы” атанып, сотталған. Обкомдар мен райкомдар аппаратын “халық жауларымен” былғау, партиялық ұйымдарының “халық жауларын” әшкерелеу мен тазалау жұмыстарын тежеді. Керісінше олар “халық жауларын” түрлі шаруашылық, кеңес және мәдени жұмыстарға белсене қатыстырған”-деп айтылған.

1937-1938 жылдары болған заңсыздықтар шаруашылық және мәдени құрылыс дамуының түпкілікті тежелуі, қоғамның моральдық-психологиялық ахуалын қиындатты. 1938 жылы 1-9 шілде аралығында IV облыстық партия конференциясы өтті. Партияның облыстық комитетінің бірінші пленумында Қазақстан БК(б)П Солтүстік Қазақстан облыстық және Петропавл қалалық комитетінің бірінші хатшысы қызметіне Иван Шеренгин (1938-1940 ж.ж.), екінші хатшысы болып - Н. Бозжанов сайланды. Н.С.

Боголюбов үшінші хатшы болды.

// Солтүстік Қазақстан.- 2021.- 29 сәуір.